

УДК 316.74:796

Ю. В. МОСАЄВ

СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУТБОЛЬНИХ ДЕРБІ НА РАДЯНСЬКОМУ ТА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті досліджено соціальні особливості футбольних дербі на радянському та пострадянському просторі. Розглянуто соціальні особливості футбольних дербі в СРСР та пострадянських країнах. Визначено проблеми трансформації футбольних дербі в пострадянський період.

Ключові слова: соціальні особливості футбольних дербі, радянський та пострадянський простір, футбольні дербі, соціальні аспекти футбольних дербі.

Соціальні та соціально-політичні особливості футбольних дербі в СРСР були значними, і їх відголоски досі існують у пострадянських країнах. До 1936 р. футбольні турніри відбувалися на рівні міст, хоча вже існувало багато спортивних товариств, які стали основою майбутніх футбольних клубів. Весною 1936 р. пройшла перша радянська першість з футболу, і вже в межах перших футбольних першостей сформувалося радянське футбольне дербі. Його основою стало футбольне протистояння московських клубів ЦДКА (ЦСКА) і “Динамо”.

Мета статті – з’ясувати соціальні особливості футбольних дербі на радянському та пострадянському просторі.

ЦДКА (ЦСКА) і “Динамо” ведуть свою історію від двох споріднених відомств – армії та внутрішніх справ, тому в їх матчах не було того напруження, яким відрізняються інші московські дербі. Вболівальники теж успадкували цю взаємну дружбу, фанати “Динамо” вважають фанатів ЦСКА своїми союзниками. Але все одно зустрічі двох клубів з Москви завжди проходять цікаво, гостро й напружено, адже це справжнє дербі [2]. Хоча можна говорити про протистояння трикутників і навіть повноцінно паралельне, оскільки крім цих футбольних клубів серед московських клубів грали “Локомотив” та “Спартак”, водночас саме в межах протистояння перших двох клубів склалося соціальне протистояння між їх прихильниками.

Головними вболівальниками цих клубів були кілька “політичних небожителів”. ЦДКА (ЦСКА) асоціювався з В. Сталіним, а “Динамо” – з Л. Берією. Кожен із цих політичних діячів доклав багато зусиль для розвитку однойменних спортивних товариств, вони часто відвідували футбольні матчі своїх улюблених клубів. У результаті вони отримали вболівальників – представників головних силових відомств СРСР. Тим більше, що ці клуби першими почали застосовувати своєрідний адміністративний ресурс у боротьбі не тільки за вболівальників, а й за талановитих футболістів, викори-

стовуючи опцію служби у військах збройних сил СРСР чи військах МВС. Насправді служба в цих відомствах проходила на спортивних майданчиках, але її неможливо було уникнути, тому протистояння між зазначеними клубами перейшло на ще одне соціальне поле.

Після закінчення Другої світової війни соціального спрямування набув рух вболівальників московського “Спартака” [5]. Команда почала відігравати роль глобальної противаги проти футбольних клубів, що асоціювалися в громадян із силовими структурами. Саме тому цю команду стали неофіційно називати “народною”. Створення подібної “трикутничкової” моделі футбольних дербі було характерним для багатьох тоталітарних держав Європи. Така сама система існувала в Болгарії, Югославії, Румунії та Чехословаччині. Вперше така модель була сформована саме на радянських теренах. Особливо схожою система була з болгарською, де роль “Спартака” відіграв футбольний клуб “Левські”, що названий на честь відомого болгарського атлета. І так був створений дербійний трикутник, що увібрав у себе протистояння клубів “армії-міліції-народу”. Це футбольне дербі було засновано до початку 60-х рр. ХХ ст.

На початку 60-х рр. ХХ ст. в Москві все більшу роль стали відігравати промислові футбольні клуби – “Торпедо” та “Локомотив”. Символом московської та радянської промисловості на футбольному полі стали московські “торпедівці”. В історію радянської держави 60-ті рр. ХХ ст. увійшли як розквіт телебачення. Гарна гра і телебачення привели до популяризації та створення легендарного іміджу московського “Торпедо” і його символу Е. Стрельцова [9]. Це зумовило спад інтересу до протистояння інших клубів у країні. Тим більше, що під час правління М. Хрущова, який не був футбольним вболівальником, почали формувати хокейний та шахматний культи.

У 80-ті рр. ХХ ст. відбувся перерозподіл вболівальників московського дербі, тепер у центрі уваги – ЦСКА та “Спартака”. Головний фактор створення – розвиток фанатського руху в СРСР. Його основою стали фанати московського “Спартака”, але факт виграшу останнього чемпіонату СРСР армійцями Москви суттєво збільшив кількість їх вболівальників, тому в 1990-х рр. це протистояння двох футбольних клубів Росії стало головним.

Воно сформувало цілу субкультуру, що мала не тільки специфічні соціальні ритуали, а й сленг, який виявився у специфічних гаслах. “Вегетаріанці” – це прихильники відомого в столичних футбольних колах гасла: “Москва без ‘м’яса”. Іншими словами – вороги “Спартака”. Прихильників “Локомотива” до них історично віднести не можна, а ось армійців і динамівців – так. Протистояння “Спартака” і “Динамо” було головним московським дербі (такого слова, втім, тоді у нас не знали) до 1990-х рр., червонобілих і червоно-синіх – після розвалу Союзу [7, с. 2]. Початок ХХІ ст. перетворив систему дербі на протистояння між ЦСКА та “Локомотивом” [3]. Проте повноцінного дербі з цього протистояння не вийшло. Головна причина – мала кількість вболівальників у “Локомотива”. Оскільки московські за-

лізничники не показували значних результатів, то й кількість їх вболівальників була обмежена, а в епоху незалежної Росії клубу не вдалося збільшити кількість вболівальників, тому навіть на міжнародних змаганнях за “Локомотивом” їхали вболівальники інших російських клубів. У межах такого наповненого футбольними дербі міста, як Москва, нового принципового дербі не виникло.

Відсутність значного поширення футболу в інших містах Росії не сприяло появі провінційних та всеросійських дербі. Та все ж кілька таких було. По-перше, первинне групове протистояння між усіма московськими футбольними клубами та пітерським футбольним клубом “Зеніт”, та через низькі показники результатів пітерського клубу це дербі нівелювалося. Переросло ж воно в протистояння “Спартак” – “Динамо” (Київ), а потім у паралельне дербі “Москва – Київ”.

Свою “закляту дружбу” київське “Динамо” і московський “Спартак” почали в 1976 р. Тоді у першості країни спартаківці за тур до завершення готувалися вилетіти в нижчий дивізіон. Не опуститися в класі їм могло допомогти тільки київське “Динамо”, з яким належало зіграти вирішальний матч. Звичайно, команді Валерія Лобановського, який тоді стояв біля керма “Динамо”, “зверху” наполегливо натякали на те, що добре б гру “злити” і залишити москвичів в еліті. Однак В. Лобановський, відомий твердими принципами і суворою вдачею, скомандував інакше – поєдинок динамівці виграли (3:1), і “червоно-біла” команда вирушила в першу лігу. Тепер про дружбу між клубами вже не могло бути й мови [8]. Ця принциповість з’явилась ще тоді, коли “Динамо” (Київ) виграло Кубок СРСР з футболу в 1954 р., і це протистояння стало політичним, навіть мало економічний присмак. Так, в Україні збільшувалась продуктивність праці після перемог “Динамо”, особливо в боротьбі з московськими клубами.

Боролися на смерть завжди не тільки футболісти, але й вболівальники обох клубів. У неофіційному гімні фанатів “Спартака” є рядки про матч 20.09.1987 р., тоді виїзна перемога москвичів спровокувала в Києві масові заворушення: кілька тисяч “біло-синіх” влаштували справжнє цькування “м’яса” (як називають уболівальників “Спартака”) по всій українській столиці. Фінальна бійка відбулася на залізничному вокзалі, куди відтіснили московських гостей. За неофіційними даними, у тій сутичці зійшлися 500 киян і 300 фанатів “Спартака”. Там же був розбитий автобус футболістів “Спартака” і практично “розбомблений” поїзд, який відвозив додому москвичів. Саме після цієї фанатської бійки в СРСР в примусовому порядку стали організувати офіційні клуби вболівальників [7]. Сьогодні це протистояння є історичним, хоча свого часу його намагались відродити. Це й знаменита боротьба в межах Ліги чемпіонів у 1993 р. та так званого Кубку Співдружності. Проте без постійних зустрічей будь-яке футбольне протистояння втрачає свою соціальну гостроту.

Здебільшого в Росії за радянських часів не було провінційних футбольних протистоянь, тому треба було їх чекати в епоху незалежності. Але цього не сталося. У Москві з'явилося ще більше клубів: ФК “Москва”, “Асмарал” та вплив клубів з московської області (“Хімки”, “Сатурн” тощо). І тільки в ХХІ ст. виникло краснодарське дербі.

Основа краснодарського дербі – це футбольні клуби “Кубань” та ФК “Краснодар”. Дербі “Кубані” і “Краснодару” – наймолодше з протистоянь на вищому рівні. Краснодар – єдине місто, крім Москви, представлене в РФПЛ відразу двома клубами. І їх суперництво щоразу проходить у нещадній боротьбі з позамежним градусом напруження [6]. Його особливість полягає в тому, що “Кубань” – краснодарський клуб, що має значну історію, хоча ця історія провінційна, а от ФК “Краснодар” – приватний футбольний клуб, створений великою компанією-ритейлером. Свого часу ці клуби разом опинилися у вищому російському дивізіоні, і новий приватний клуб популярністю не користувався б взагалі, але з 2013 р. результати ФК “Краснодар” пішли вгору, і тому це протистояння набуває повноцінного дербійного змісту.

Інші значні протистояння в межах провінційних російських дербі стосувалися безпосередньо Кавказького регіону: протистояння футбольних клубів “Анжі” (Махачкала), “Спартак” (Нальчик), “Терек” (Грозний), “Аланія” (Владикавказ). Протистояння цих футбольних клубів мають міжнаціональний присмак боротьби, але через відсутність значного інтересу до футболу в цьому регіоні Росії в історичній площині дербі не є значними.

За радянських часів не було й внутрішньоукраїнських футбольних дербі великого значення. Оскільки всі українські клуби працювали на “Динамо”, футбольні клуби “Зоря”, “Дніпро”, “Шахтар”, “Карпати”, “Чорноморець”, “Металіст”, “Таврія” зазвичай грали в різних дивізіонах чи мали дружбу між собою на рівні вболівальників та керівництва. Так, наприклад, дніпропетровський “Дніпро” двічі вигравав радянську першість з футболу (1983 р., 1988 р.), але протистояння між клубами не було, і досі ці клуби є побратимами. Єдиним значним протистоянням було дніпровське дербі “Дніпро” та запорізький “Металург”, що зумовлено близькістю міст, які представляють ці клуби, та індустріальною профільністю регіону.

За часів української незалежності виникли протистояння “Динамо” – “Шахтар”, яке стало національним, кілька регіональних дербі (“Карпати” – “Волинь” нещодавно сюди долучилася “Говерла”, слобожанське “Металіст” – “Зоря” тощо). Принципові події дербі, такі як “Дніпро” – “Металіст”, “Металіст” – “Металург”. Ці протистояння виникли через великі скандали між клубами – учасниками футбольних протистоянь і переросли в протистояння між його вболівальниками.

Представники інших республік СРСР майже не були представлені в першостях з футболу, і деякі з них переродилися після ліквідації СРСР. Серед таких можна відзначити вже згаданий пітерський “Зеніт”. Схожа ситуація була в мінського футбольного клубу “Динамо”. Він за радянських

часів уособлював весь білоруський футбол. І вершиною цього уособлення стала перемога в чемпіонаті СРСР в 1983 р. [1]. Це підвищило інтерес до білоруського футболу, але так і не створило на цьому ґрунті дербійного протистояння. За роки незалежності успіхи мінського клубу суттєво зменшилися, і виникло національне протистояння між мінським “Динамо” та борисівським “БАТЕ”. Це протистояння є боротьбою колишніх столичних амбіцій та молодого футбольного клубу з провінції. Цей футбольний клуб став уже відомим у Європі, на відміну від свого столичного суперника.

У межах чемпіонату СРСР було кілька футбольних дербі. Особливо це стосується Прибалтійського регіону. Там завжди був гегемон – вільнюський “Жальгіріс”. У прибалтійських країнах футбол поступався популярністю баскетболу. Через посередність виступів клубу він не став частиною загальносоюзних футбольних дербі. Ні ризька “Даугава”, ні талліннський “Калев” не змогли вийти на рівень “Жальгірісу”, тому сьогодні значних дербі в регіоні мало. До таких можна віднести латвійське класичне футбольне протистояння ризького “Сконто” та ліспайського “Металурґсу”. У межах Європи це дербі є провінційним.

Кавказькі футбольні протистояння за радянських часів можна також звести до “трикутничового” паралельного футбольного дербі. Воно складалося з протистояння клубів “Динамо” (Тбілісі), “Арарат” (Єреван) та “Нефтчі” (Баку). У цього дербійного “трикутника” є багато соціальних особливостей. Серед них можна відзначити республіканське протистояння, релігійне, міжнаціональне тощо. Хоча через провінційність такого протистояння назвати їх дербі важко. У республіках були і свої протистояння. Так, свого часу було протистояння між “Динамо” (Тбілісі) та “Гурії” (Ланчхуті). Дербі було штучним, тому що поява клубу з Ланчхуті – вияв комерційного успіху кількох “тіньових” бізнесменів. І вже через кілька років про цей клуб можна було почути в нижчих дивізіонах національної першості. Така ситуація виникла у Вірменії, де кілька років на рівні першого дивізіону виступав клуб “Котайк” (Абовян). Сьогодні в цьому регіоні також багато клубів, які то виникають, то зникають, що не дає можливості для подальшого створення стійких футбольних дербі.

У середній Азії за радянських часів була схожа ситуація – три футбольні клуби: “Пахтакор” (Ташкент), “Памир” (Душанбе) та “Кайрат” (Алма-Ати). Головне протистояння – між узбецьким і таджицьким клубами, хоча воно було нерівним і проходило під гегемонією “Пахтакора”. Казахський футбольний клуб рідко перетинався з іншими клубами регіону та сьогодні в незалежному чемпіонаті Казахстану отримав гарного конкурента в особі футбольного клубу “Актобе”. Така ситуація виникла і в Узбекистані, де з’явився клуб “Олігарх” регіону Бунденкор. А в чемпіонаті Таджикистану “Памир” не відіграє значної ролі в місцевих протистояннях. Сьогодні в Таджикистані місцевий гегемон – клуб “Регар-ТадАЗ” (Турсунзаде), який періодично конкурує з іншими невеликими футбольними клубами.

У Молдові ситуація з футбольними дербі змінилася кардинально в пострадянські часи. За радянських часів її в першому дивізіоні представляв футбольний клуб “Ністру” [4]. У роки незалежності футбольний клуб уже під назвою “Зімбру” став протиставлятися футбольному клубу “Шериф”, який уособлює невизнану республіку Придністров’я. Тим більше, що в такому форматі це футбольне дербі є політичним.

Висновки. Футбольні дербі в межах радянського простору мали здебільшого політичний характер. Особливо це стосується міжреспубліканських футбольних протистоянь. Основні футбольні дербі СРСР були зосереджені в Москві та стосувалися боротьби між промисловими й оборонними відомствами. Після розпаду СРСР радянська система футбольних дербі трансформувалася в п’ятнадцять дербійних систем.

Список використаної літератури

1. Динамо-82. Как это было [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://studlive.by/sport/dinamo-82-kak-eto-byilo.html>.
2. Дерби ЦСКА – “Динамо” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rfplinfo.ru/derbi-cska-dinamo.html>.
3. Дерби ЦСКА – “Локомотив” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rfplinfo.ru/derbi-cska-lokomotiv.html>.
4. Зімбру [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.zimbru.md/our_club.
5. Королев С. Как я стал болеть за “Спартак” / С. Королев. – Москва : АСТ, Олимп, 2008. – 320 с.
6. Краснодарское дерби “Кубани” и “Краснодара” [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rfplinfo.ru/krasnodarskoe-derbi.html>.
7. Рабинер И. Будет жарко, как в августе / И. Рабинер // Спорт Экспресс, 2010. – С. 2.
8. “Спартак” – “Динамо” Киев: дерби советской эпохи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sports.ru/tribuna/blogs/9087346/65006.html>.
9. Сухомлинов А. Эдуард Стрельцов. Трагедия великого футболиста / А. Сухомлинов. – Москва : Патриот, 1998. – 230 с.

Стаття надійшла на редакції 14.12.2015.

Мосаев Ю. В. Социальные особенности футбольных дерби в советском и постсоветском пространстве

В статье исследуются социальные особенности футбольных дерби на советском и постсоветском пространстве. Рассматриваются социальные особенности футбольных дерби в СССР и постсоветских странах. Определяются проблемы трансформации футбольных дерби в постсоветский период.

Ключевые слова: *социальные особенности футбольных дерби, советское и постсоветское пространство, футбольные дерби, социальные аспекты футбольных дерби.*

Mosayev Y. Social Features of Football Derby in the Soviet and Post-Soviet Space

The article examines the social characteristics of a football Derby in the Soviet and post-Soviet space. The article examines the social features football Derby in the USSR and post-Soviet countries. The article examines the problem of transformation of the football Derby in the post-Soviet period.

Social and socio-political peculiarities of the football Derby in the USSR were significant and their echoes still exist in the post-Soviet countries. Until 1936 football tournaments took place at the city level, although there were many sport societies, which

became the basis for future football clubs. In the spring of 1936 was the first Soviet championship in football and in the first football Championships formed the first Soviet football Derby. Its basis was formed the football confrontation between the Moscow clubs CDKA (CSKA Moscow) and “Dynamo”.

The main fans of these clubs were a few “political gods”. CDKA (CSKA) associated with V. Stalin, and “Dynamo” from L. Beria. Each of these political figures put a lot of effort for development of eponymous sporting societies and often attended football matches of their favorite clubs. As a result, these clubs and got the fans representatives of the main security agencies of the USSR. Moreover, these clubs were the first to apply a kind of administrative resource in the fight not only for fans but also for talented players, using the option of service in armed forces of the USSR army or the interior Ministry. In fact, the service at these offices took place on the sports field, but it was impossible to avoid and therefore the confrontation between these clubs switched to another social field.

The lack of widespread football in other Russian cities did not contribute to the emergence of provincial and all-derby. Yet there were a few. First, the primary opposition group among all Moscow football clubs and the Petersburg football club “Zenith” and because of poor performance results Petersburg club or even departures in the first league championship of the Soviet, this derby *nivelyuvalosya*. It is developed into a confrontation “Spartacus” “Dynamo” Kyiv. Furthermore, it is then covered with a parallel derby “Moscow-Kyiv”. His “school friends” Kiev “Dinamo” and Moscow “Spartak” began in 1976. Then in the championship round for Spartak to complete preparing to fly to a lower division. Do not fall in the class they could only help Kiev “Dynamo”, which had to play the decisive match. Of course, the team Valery Lobanovsky, who was then at the helm of “Dynamo”, “top” strongly hinted that it would be good game “merge” and leave the Muscovites in the elite. However, V. Lobanovsky known solid principles and harsh temper, ordered otherwise — match Dynamo won (3: 1), and “red-white” team went to the first league. It is clear that since then about any friendship between the clubs is not out of the question. This principle has appeared at a time when “Dynamo” Kyiv won the Soviet Cup in 1954 and it became a political opposition and even had an economic flavor. So in Ukraine increased productivity after victories “Dynamo” especially in dealing with Moscow clubs.

Football Derby within the Soviet space was largely of a political nature. This is especially true of inter football rivalries. The main football Derby in the USSR were concentrated in Moscow and dealt with the struggle between industrial and defense agencies. After the collapse of the USSR the Soviet system football Derby was transformed into a fifteen derby systems.

Key words: social features football derby, soviet and post-soviet space, football derby, the social aspects of football derby.